

Overleefde territorialiteit: Grensoverschrijdende auteursrechtinbreuken onder de 'Rome II'-ontwerpverordening

Mireille van Eechoud*

Welk nationaal recht beheerst de auteursrechtinbreuk met grensoverschrijdende aspecten? Op het eerste gezicht lijkt dit een eenvoudig te beantwoorden vraag. Vanuit het idee dat auteursrecht territoriaal is, ligt het voor de hand inbreuken te onderwerpen aan het nationale recht van de plaats(en) van handeling. Toepassing van de normale regels van Nederlands internationaal privaatrecht voor onrechtmatige daden leidt echter tot andere resultaten. De Europese wetgever staat de klassieke *lex protectionis* voor, blijkens de 'Rome II'-ontwerpverordening inzake het toepasselijk recht op niet-contractuele verbintenissen. Vooral bij inbreuken op internet werkt de Nederlandse oplossing beter.

Inhoud

- 1 Inleiding
- 2 De 'Rome II'-ontwerpverordening
 - 2.1 De consultatieronde
 - 2.2 Het voorstel voor een Rome II-verordening
 - 2.2.1 Inbreuk op intellectuele eigendom
 - 2.2.2 Persoonlijksrechten
 - 2.2.3 Reikwijdte toepasselijk recht
- 3 Grondslag voor de *lex protectionis*
 - 3.1 Conflictenrechtelijke betekenis Berner Conventie
 - 3.2 Aanknoping bij de functie van het auteursrecht
 - 3.2.1 *Lex protectionis* en functie van het auteursrecht
 - 3.2.2 Massaliteit grensoverschrijdende informatiestromen
- 4 Oplossingen voor internet-inbreuk
 - 4.1 Tekortkomingen in de WCOD
 - 4.2 Bepaling van de *locus delicti*
 - 4.3 Criterium van effectieve betrokkenheid
- 5 Conclusies

1 Inleiding

De afgelopen jaren laten een explosieve toename zien van het grensoverschrijdend gebruik van informatieproducten en -diensten; deze wordt mogelijk gemaakt door ICT en gevoed doordat informatie steeds meer handelswaar wordt. Dat werpt de vraag op wat in het digitale tijdperk efficiënte en rechtvaardige regels zijn ter bepaling van het toepasselijke auteursrecht. Wie heeft te gelden als auteursrechthebbende van een en hetzelfde werk, wanneer de wetten van landen daar uiteenlopende bepalingen over bevatten? Naar welk recht moet bepaald worden of materiaal dat op een website staat inbreuk maakt op intellectuele

eigendomsrechten, als er over het bestaan en de beschermingsomvang verschillend wordt gedacht door nationale wetgevers?

Tot voor kort werd het primaat van de *lex protectionis* vrij algemeen erkend, doorgaans met een beroep op het internationale auteursrecht zoals neergelegd in de Berner Conventie en aanverwante verdragen. Het recht van het land waarvoor bescherming wordt ingeroepen zou de vraag beheersen naar het bestaan, de omvang, duur en overdracht van het auteursrecht, alsmede de vraag wie als (initieel) rechthebbende heeft te gelden. Met betrekking tot de vraag naar rechthebbende en overdracht is inmiddels een kentering waarneembaar in diverse landen, waaronder Frankrijk, de VS en – minder duidelijk – Nederland.¹ Maar ook de onverkorte toepassing van de *lex protectionis* bij inbreuk ligt onder vuur, vooral door de opkomst van internet.

Deze bijdrage handelt over die laatste kwestie: het toepasselijk recht bij de grensoverschrijdende auteursrechtinbreuk. Los daarvan staan kwesties rond het toepasselijk recht op de verkrijging van auteursrecht, zoals aan welke partij (uitgever, producent, geestelijk schepper) welke rechten toekomen op basis van wet, overdracht of contract. Welk nationaal rechtstelsel de allocatie van rechten beheerst hangt af van de precieze rechtswaardigheid. Voor de licentie of overeenkomst tot overdracht zijn de conflictregels van het EEG-overeenkomstenverdrag 1980 bepalend (maar weer niet voor goederenrechtelijke aspecten, zoals de vraag of auteursrecht overdraagbaar is). Daarentegen is er voor de vraag naar wie originair rechthebbende is, geen harde internationale conflictregel voorhanden. Elk nationaal conflictenrecht bepaalt dus zelf aan welk recht die vraag onderworpen moet worden. Hoewel de vraag naar de rechthebbende wel als voorvraag een rol speelt bij inbreukzaken, behandel ik hem verder niet.²

De opbouw van deze bijdrage is als volgt. Eerst volgt een kritische beschouwing van het recente voorstel van de Europese Commissie voor een ‘Verordening inzake het recht dat van toepassing is op niet-contractuele verbintenissen’, de zogenaamde Rome II-verordening.³ Dit ontwerp voorziet in de invoering van de *lex protectionis* als conflictregel bij inbreuken op intellectuele eigendomsrechten. De Commissie rechtvaardigt een speciale conflictregel met een beroep op de Berner Conventie. Naar mijn mening ten onrechte, zo zal blijken uit een korte analyse van het conflictenrechtelijk gehalte van de Berner Conventie.

Vervolgens komt de vraag aan de orde in welk opzicht de normale conflictregels voor onrechtmatige daden niet volstaan voor auteursrechtinbreuken, en hoe de *lex protectionis* in die lacunes kan voorzien. Daarbij betrek ik zowel de huidige Nederlandse Wet Conflictenrecht Onrechtmatige Daad⁴ (WCOD 2001) als de in de ontwerp-Rome II-verordening voorgestelde verwijzingsregels.

¹ Zie voor een analyse van rechtspraak en literatuur: M.M.M. van Eechoud, *Choice of law in copyright and related rights. Alternatives to the lex protectionis*. Den Haag: Kluwer Law International 2003, p. 116-124, 178-206.

² Zie hiervoor M.M.M. van Eechoud, ‘Alternatives to the *lex protectionis* as the choice of law rule for initial ownership of copyright’, in: J. Drexler & A. Kur (eds.), *Intellectual Property and Private International Law. Heading for the Future*, Oxford: Hart Publishing 2005, p. 289-307.

³ COM (2003) 427, 22.07.2003.

⁴ Wet van 11 april 2001, houdende regeling van het conflictenrecht met betrekking tot verbintenissen uit onrechtmatige daad, *Stb.* 2001, 190.

De bijdrage eindigt met suggesties ter aanpassing van het Rome II-voorstel. Enerzijds om auteursrechtinbreuken vanuit IPR-oogpunt zoveel mogelijk te behandelen als andere onrechtmatige daden. Anderzijds om tegemoet te komen aan het speciale karakter van het auteursrecht en aan de complicaties die gebruik op internet met zich meebrengt.

2 De 'Rome II'-ontwerpverordening

De afgelopen jaren kenden een waarlijke explosie van Brusselse activiteit op het gebied van IPR. Deze laat zich verklaren door het feit dat IPR niet langer een 'derde pijler'-onderwerp is. Met het Verdrag van Amsterdam werd internationaal privaatrecht overgeheveld naar de eerste pijler. De EU heeft zich al actief getoond, onder meer door het EEX-Verdrag om te zetten in een verordening ('Brussel I')⁵ en plannen gelanceerd om hetzelfde te doen met het EEG-Overeenkomstenverdrag van 1980 ('Rome I', in Nederland vaak aangehaald als 'EVO'). Waar Rome I betrekking heeft op het toepasselijk recht bij contractuele verbintenissen, moet Rome II de evenknie worden voor niet-contractuele verbintenissen: de onrechtmatige daad en ongerechtvaardigde verrijking.

2.1 De consultatieronde

De wetgevingsprocedure liep voor de Rome II -verordening aanvankelijk niet zoals we gewend zijn bij IE-materie. Een groenboek is nooit gepubliceerd. Met behulp van Europese subsidie formuleerde de academisch georiënteerde Groupe Européen de Droit International Privé (GEDIP) in 1998 een tekstvoorstel voor een verdrag. Mede op basis daarvan kwam de Commissie met een voorontwerp voor een verordening, dat op internet werd gepubliceerd.

Via het web vond in mei 2002 een consultatieronde plaats, gevolgd door een hoorzitting. Vanuit zowel het bedrijfsleven als de wetenschap werd forse kritiek geuit op het voorontwerp. Volgens het bedrijfsleven is er geen behoefte aan een uniforme regeling. Daarnaast betwijfelt men of de Commissie met het ontwerp wel binnen haar mandaat blijft.

In de rechtsgeleerde literatuur en bij sommige lidstaten heerst die – m.i. terechte – twijfel ook.⁶ Naar de letter van artikel 65 EG-verdrag dienen maatregelen op het gebied van harmonisatie van IPR nodig te zijn voor het functioneren van de interne markt. De Europese Commissie stelt echter voor om Rome II niet alleen te laten gelden voor een inbreukzaak die speelt tussen onderdanen van de EU, of die plaatsvindt op het grondgebied van een lidstaat. Ook de onrechtmatige daad waarbij daad of schade in een derde land plaatsvindt is onderworpen aan Rome II-regels. Rechters in de EU-lidstaten zouden de verordening dus bij elke inbreuk op een intellectueel eigendomsrecht moeten toepassen, ook als dat leidt tot

⁵ Verdrag van Brussel betreffende de rechterlijke bevoegdheid, de erkenning en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken, 1968; Verordening 44/2001 betreffende de rechterlijke bevoegdheid, de erkenning en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken, *PbEG* 2001 L12/1. De Jurisdicteieverordening gaat voor het EEX, en geldt vooralsnog voor alle EU-lidstaten behalve Denemarken. Dat land heeft in tegenstelling tot Ierland en het Verenigd Koninkrijk nog geen gebruik gemaakt van zijn 'opt-in' mogelijkheid.

⁶ Zie o.m. O. Remien, 'European Private International Law, the European Community and Its Emerging Area of Freedom, Security and Justice', in: *Common Market Law Review* 2001, 53-86; I. Thoma, 'La définition et l'exercice des compétences externes de la Communauté Européenne au domaine de la coopération dans les matières civiles ayant une incidence transfrontière', in: *European Review of Private Law* 2002, p. 397-416.

toepassing van het recht van landen buiten de EU.⁷ De interne regels zoals neergelegd in onze Wet Conflictenrecht Onrechtmatige Daad 2001 worden dan dus geheel vervangen door Europese regels.

Het voordeel van één set regels voor alle gevallen, intra- en extracommunautair, is met name dat het het voor rechtssubjecten (en beoefenaren) toch al als ingewikkeld ervaren IPR overzichtelijker houdt. Dat is dan ook een voor de Commissie belangrijk argument.⁸ Maar sterker nog – en weinig verrassend – gooit de Commissie het op de noodzaak dat voor elk bedrijf gevestigd in de EU precies dezelfde conflictregels gelden, omdat anders een verstoring van de interne markt dreigt. Dat welbekende argument past in het idee dat de interne markt onvoldoende functioneert zolang het recht op alle gebieden die maar enigszins economische implicaties hebben (nog) niet is geünificeerd.

Ander commentaar vanuit de industrie betrof de voorgestelde speciale regel voor inbreuken op privacy of andere persoonlijkheidsrechten. Uitgeverijen en mediabedrijven protesteerden fel tegen de aanknopng bij de gewone verblijfplaats van het slachtoffer, onder verwijzing naar het (veronderstelde) negatieve effect ervan op de vrijheid van meningsuiting. Zij toonden zich voorstander van toepassing van een land van oorsprong beginsel, zoals bijvoorbeeld ook is neergelegd in artikel 3 van de Richtlijn 2000/31/EG inzake Elektronische handel. Onduidelijkheid over de relatie tussen die richtlijn en de Rome II-verordening bleek ook een belangrijk algemeen punt van kritiek.⁹ Overigens is het zo mogelijk nog onduidelijker hoe Rome II, de Richtlijn Elektronische Handel en de ontwerp-Dienstenrichtlijn¹⁰ zich tot elkaar verhouden.

Van diverse kanten werd een *carve out* bepleit voor informatiemaatschappijdiensten. Verder ging er vanuit de telecommunicatiesector en de medische industrie hier en daar een stem op om inbreuken op intellectuele eigendomsrechten geheel uit Rome II te houden. Veel commentaar op de consequenties van de voorgestelde verordening op het gebied van het auteursrecht en industriële eigendomsrechten werd verder niet in het openbaar geuit. Achter de schermen was dat anders, getuige de introductie van een aparte regel voor inbreuken op intellectuele eigendom in het uiteindelijke voorstel.

2.2 Het voorstel voor een Rome II-verordening

⁷ Net zoals het Verdrag van Rome inzake het toepasselijk recht op overeenkomsten (1980) heeft Rome II dan ‘universele’ werking.

⁸ Zie ook het commentaar van de ‘Hamburg groep’ (Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Privatrecht en de Universität Hamburg), in *Rabels Z* 2004-1, ook te raadplegen op <<http://www.mpipriv-hh.mpg.de>>.

⁹ Zie o.m. M. Helner, ‘The Country of Origin Principle in the E-commerce Directive – A Conflict with Conflict of Laws?’, *European Review of Private Law* 2004/2, p. 193-213; Marike Vermeer, ‘Electronic unfair competition and applicable law: An Open Spot in the European Jungle’, vol. 7.5 *Electronic Journal of Comparative Law* (December 2003), <<http://www.ejcl.org>>; A. Dickinson, ‘Cross-Border Torts in EC Courts – A Response to the Proposed ‘Rome II’ Regulation’, *European Business Law Review* 2002-5, p. 369-388.

¹⁰ *Voorstel voor een Richtlijn betreffende diensten op de interne markt* 25.02.2004, COM (2004)2 def. Deze richtlijn bevat ook het ‘land van oorsprong’-beginsel (intellectuele eigendomsrechten zijn daarvan ingevolge artikel 17 in beginsel uitgezonderd).

De Commissie heeft in het officiële voorstel van juli 2003 ‘op gepaste wijze rekening gehouden met de ontvangen opmerkingen’.¹¹ Net als in het voorontwerp, wordt de onrechtmatige daad in beginsel beheerst door:

1. het door partijen *achteraf* gekozen recht, of als geen rechtskeuze is gedaan;
2. het recht van de gemeenschappelijke gewone verblijfplaats van rechthebbende en inbreukmaker, of als dat niet aan de orde is;
3. het recht van de plaats waar de schade zich manifesteert¹² (dus niet de plaats van *handeling*, voorzover plaats van handelen en plaats waar schade intreedt uiteenlopen).

Deze regeling lijkt in hoofdlijnen sterk op die in de Wet Conflictenrecht onrechtmatige daad. Ook daar gaat het gekozen recht voor (artikel 6 WCOD) op het recht van de plaats waar het onrechtmatig nalaten of handelen plaatsvond. Wel kunnen naar Nederlands recht partijen ook *voordat* een geschil ontstaat het toepasselijk recht kiezen. Het belang daarvan is met name gelegen in de mogelijkheid om in een contract een rechtskeuze op te nemen die niet alleen overeenkomstenrechtelijke aspecten omvat (nakoming, inhoud van betalings- en leveringsplichten, etc.) maar ook eventuele aanspraken uit onrechtmatige daad die samenhangen met de contractuele relatie.

Bij gebrek aan rechtskeuze is op grond van artikel 4(3) WCOD het recht van de gemeenschappelijke gewone verblijfplaats eerste keus, voor de plaats van inbreuk. In de Nederlandse regeling is ook de plaats waar de schade zich manifesteert het aanknopingspunt in gevallen waarin handeling en gevolg zich over meerdere plaatsen uitstrekken, echter alleen als voor de dader redelijkerwijs voorzienbaar was dat de schade zich daar (ook) zou voordoen (artikel 3(2) WCOD).

Wijzen de regels sub 2 en 3 geen recht aan waarmee een significante band bestaat, terwijl de onrechtmatige daad wel ‘aanzienlijk nauwere banden met een ander land heeft’, dan beheerst het recht van dat land de inbreuk (artikel 3(3) voorstel). Van een dergelijke nauwere band kan bijvoorbeeld sprake zijn als een inbreuk verweven is met wanprestatie binnen een contractuele relatie waarvan de relevante elementen (m.n. plaats van vestiging van partij die de kenmerkende prestatie moet verrichten) naar dat andere land wijzen.

2.2.1 Inbreuk op intellectuele eigendom

Een belangrijke wijziging ten opzichte van het voorontwerp is dat een nieuw artikel is opgenomen voor IE-rechten. Artikel 8 voorstel luidt:

¹¹ Voorstel Rome II-verordening, COM (2003) 427 def., par. 1.3.

¹² Hieronder valt niet de plaats waar (financiële) vervolgschade zich voordoet of andere ‘tweedehands’ negatieve effecten van de handeling voor anderen dan het directe slachtoffer, zoals verzekeraar of borg. Zie in het kader van artikel 5(3) EEX over de definitie van plaats waar schade intreedt: HvJEG 19 september 1995, zaak C-364/93, *Jur.* I-2719, (*Marinari/Lloyd's Bank*); HvJEG 11 januari 1990, zaak C-220/88, *Jur.* I-49 (*Dumez France e.a./Hessische Landesbank e.a.*); HvJEG 10 juni 2004, zaak C-168/02 (*Kronhofer*); en het standaardarrest HvJEG 30 november 1976, zaak 21/76, *Jur.* p. 1735 (*Franse Kalimijnen*). De plaats van vestiging van de auteursrechthebbende is op zichzelf genomen ook niet de plaats waar schade intreedt, wel de plaats van publicatie (openbaarmaking, communicatie aan het publiek): voor onrechtmatige perspublicaties is dit bepaald in HvJEG 7 maart 1995, zaak C-68/93, *Jur.* I-415 (*Shevill e.a./Presse Alliance*).

1. *Op een niet-contractuele verbintenis die voortvloeit uit een inbreuk op een intellectuele-eigendomsrecht, is het recht van toepassing van het land waarvoor de bescherming is gevraagd.*
2. *Op een niet-contractuele verbintenis die voortvloeit uit een inbreuk op een eengemaakt communautair industriële-eigendomsrecht, is de desbetreffende communautaire verordening van toepassing. Voor elke aangelegenheid die niet geregeld is door die verordening, is het recht van toepassing van de lidstaat waar inbreuk is gemaakt op dit recht.*

De Commissie kiest dus voor de *lex protectionis* in geval van inbreuk op IE-rechten zoals het auteursrecht en naburige rechten (eerste lid). Deze kunnen al dan niet geharmoniseerd zijn middels richtlijnen. Daarentegen is – zonder enige toelichting – de *lex loci delicti* bepalend voor het toepasselijk recht bij IE-rechten zoals het gemeenschapmodel en het gemeenschapsmerk, en straks wellicht ook het gemeenschapsoctrooi (tweede lid). Bij een strikt territoriale benadering van het intellectuele eigendomsrecht kan inbreuk op Nederlands auteursrecht alleen plaatsvinden middels handelingen in Nederland: de plaats van inbreuk en plaats waarvoor bescherming wordt ingeroepen zullen dan samenvallen.

Het verschil tussen de *lex loci delicti* en de *lex protectionis* ligt in het soort juridische kwesties die de regels bestrijken. De *lex loci*-regel heeft van oudsher betrekking op de vraag wanneer sprake is van een onrechtmatige daad (bepaald type handelen, schade, causaliteit) en wat daarvan de gevolgen zijn (wie is aansprakelijk, voor welke schade). Het gaat daarbij om verbintenisrechtelijke vragen. Goederenrechtelijke vragen, zoals naar het bestaan en de aard van het eigendomsrecht waarop een claim is gebaseerd vallen daar buiten. Of er een intellectueel eigendomsrecht bestaat en wie daarop aanspraken kan maken, zijn dus apart te beantwoorden vragen. De *lex protectionis* is een regel die ruim is opgezet en zowel goederenrechtelijke als verbintenisrechtelijke aspecten van het intellectuele eigendomsrecht kan omvatten.

Overigens dient men goed in het oog te houden dat Rome II geen betrekking heeft op goederenrechtelijke aspecten, ook niet waar het de *lex protectionis* als conflictregel aanwijst: zie de opsomming van de rechtsvragen dat het door Rome II aangewezen recht beheerst (zie hierna, ‘Reikwijdte toepasselijk recht’).

De rechtskeuze door partijen is bij elk type onrechtmatige daad toegestaan, behalve bij de inbreuk op intellectuele eigendom (artikel 10(1) voorstel). In Nederland is de rechtskeuze bij onrechtmatige daad al mogelijk sinds het *COVA*-arrest¹³ (vgl. artikel 6 WCOD). Idee daarachter is dat het internationaal privaatrecht de toegenomen dispositievrijheid in het privaatrecht weerspiegelt. De keuzemogelijkheid vergroot de rechtszekerheid voor partijen in het internationale rechtsverkeer.

In de woorden van de Commissie is er ‘[...] geen ruimte voor wilsautonomie met betrekking tot intellectuele eigendom, een materie waarvoor dit geen passende regel is.’ Waarom dat zo is wordt niet toegelicht. Stel bijvoorbeeld dat een auteur bezwaar heeft tegen gebruik van zijn of haar materiaal op internet. Wat rechtvaardigt dan dat auteurs wier werk auteursrechtelijk beschermd is, een andere behandeling krijgt dan auteurs wier werk IE-rechtelijk gezien in het publieke domein valt, maar die wel op andere rechtsgrondslag zeggenschap over zijn werk

¹³ HR 19 november 1993, NJ 1994, 662.

kan claimen?¹⁴ Auteursrechtelijk beschermde auteurs komen als het aan de Commissie ligt geen keuzevrijheid toe, terwijl andere auteurs wel met gebruikers kunnen afspreken welk recht hun verhouding beheerst. Een ander voorbeeld: geïnterviewden die hun privacy aangetast zien in een door heel Europa verspreide krant, kunnen op grond van het voorstel wel de efficiënte afdoening van een geschil bevorderen door met de uitgever overeen te komen dat de zaak beoordeeld zal worden naar één rechtsstelsel in plaats van naar 25 verschillende. Journalisten die opkomen tegen het gebruik van een stuk van eigen hand in dezelfde krant hebben die mogelijkheid echter niet als zij zich daarbij op zijn auteursrecht beroepen.

In de genoemde gevallen hebben auteurs, geïnterviewden en journalisten er belang bij om niet voor elk betrokken rechtsstelsel aannemelijk te hoeven maken dat sprake is van onrechtmatig handelen door de tegenpartij. Er valt misschien het nodige in te brengen tegen een geheel vrije rechtskeuze; de beperkte rechtskeuze is in het IPR geen onbekend verschijnsel. Een dergelijke beperking kan ingegeven zijn door de wens om de in sociaal-economisch of processueel opzicht zwakkere partij te beschermen, of om te zorgen dat er een band is tussen het gekozen recht en het geschil.

2.2.2 Persoonlijkheidsrechten

Een ook voor het intellectueel eigendomsrecht belangrijk artikel betreft inbreuken op privacy en andere persoonlijkheidsrechten. Het (Nederlandse) portretrecht en de *publicity rights* vallen hier m.i. onder, tenminste voorzover ze niet gegrond zijn op eigendomsrechtelijke noties.¹⁵ De inbreuk op persoonlijkheidsrechten valt in beginsel onder de algemene regels, en wordt dus niet zoals in het voorontwerp beheerst door het recht van het land van de woonplaats van het slachtoffer (artikel 6 Voorstel).

Het is onduidelijk hoe deze categorie onrechtmatige daden zich verhoudt tot de inbreuk op morele rechten van de auteur, zeker waar die niet direct zijn terug te voeren op de klassieke internationaal erkende aanspraken. Denk bijvoorbeeld in Nederland aan de recente uitspraak van de Hoge Raad in *Jelles/Zwolle*,¹⁶ waarin met verwijzing naar de Berner Conventie (hierna ook: BC) werd beslist dat sloop van een kunstwerk niet valt onder het recht zich te verzetten tegen misvorming of andere aantasting van het werk (artikel 25 lid 1 sub d Aw). De lagere rechters leken verdeeld over de kwestie, diverse gerechtshoven beschouwden sloop wel als aantasting in de zin van artikel 25 Aw.¹⁷

De auteur van het werk houdt bij sloop volgens de Hoge Raad onder omstandigheden wel bepaalde aanspraken, op grond van zorgvuldigheidsnormen of misbruik van bevoegdheid (van de eigenaar van het werk). Was *Jelles/Zwolle* een internationale casus geweest, dan zou ingevolge de interpretatie die de Hoge Raad geeft, de onrechtmatigheid van sloop van een

¹⁴ Of auteurs wel enige zeggenschap over hun werk kunnen claimen, en op welke rechtsgrondslag (bijvoorbeeld algemeen persoonlijkheidsrecht, maatschappelijke onzorgvuldigheid) is een andere vraag; het antwoord daarop verschilt per land.

¹⁵ Zie J.C.S. Pinckaers, *From privacy toward a new intellectual property right in persona*, Den Haag: Kluwer Law International 1996.

¹⁶ HR 6 februari 2004, *AMI* 2004/4, nr. 12 m.nt. J.M.B. Seignette.

¹⁷ Vgl. over deze vraag Hof Arnhem 2 juli 2002, *AMI* 2002/5, nr. 12 (*Jelles/Zwolle*); Hof Leeuwarden 17 maart 1999, *AMI* 1999/10, p. 158 (*Bonnema/SBB*); 29 december 1993, *AMI* 1996/1, p. 13 (*Van de Berg/RU Groningen*); Hof Amsterdam 11 juni 1992, *IER* 1992-5, nr. 41 (*Staal/Beurspassage*); Hof Den Bosch 17 december 1990, *NJ* 1991/443 (*Lenartz/Sittard*).

werk conflictenrechtelijk niet te kwalificeren zijn als auteursrechtinbreuk maar als ‘gewone’ onrechtmatige daad, of als persoonlijkheidsrechtelijke onrechtmatige daad. Voor die laatste categorie gelden zoals gezegd *in beginsel* de algemene verwijzingsregels van artikel 3 voorstel-Rome II.

De uitzondering op dat beginsel is dat de rechter in dergelijke zaken het eigen recht voorrang mag geven als toepassing van het op grond van de algemene conflictregels aangewezen recht recht ‘strijdig zou zijn met de fundamentele rechtsbeginselen van het land van de rechter inzake vrijheid van meningsuiting en van nieuwsgaring’. Ook bij auteursrechtelijk morele rechten kan natuurlijk een botsing optreden tussen het belang van de reputatie van de auteur en dat van de vrijheid van meningsuiting van de gebruiker; die belangenafweging is niet uitputtend in de auteursrechtelijke beperkingen verdisconteerd. Aangezien de *lex protectionis* (artikel 8) de verwijzingsregel wordt voor (in ieder geval) de morele rechten die tot de kern van het auteursrecht behoren, kan de vrijheid van meningsuiting echter niet op grond van het voorgestelde artikel 6 voorrang krijgen.

Dat brengt me op de vraag waarom de speciale persoonlijkheidsrechtenbepaling nodig is, nu het voorstel ook voorziet in een algemene openbare orde exceptie (artikel 12) en een bepaling over voorrangregels (artikel 22). Een voor de hand liggende verklaring luidt dat de Commissie is bezweken voor de druk die door met name de Britse uitgeefindustrie (gesteund door haar regering) is uitgeoefend. Die prefereren toepassing van Engelse normen op de vraag of publicaties door de beugel kunnen, en willen voorkomen dat de Engelse rechter onverkort buitenlands recht, dat als minder persvriendelijk wordt gezien, moet toepassen. Een andere verklaring zou zijn dat de Commissie het uit rechtspolitieke overweging wenselijk acht dat als de vrijheid van meningsuiting in het geding is, vreemd recht makkelijker opzij gezet kan worden dan mogelijk is op grond van de leerstukken inzake voorrangregels en openbare orde. Maar duidelijke aanwijzingen dat de toets van artikel 6 lichter is dan die van artikel 22 of 12 voorstel zijn er niet.

Onder de *openbare orde-exceptie* – een normaal verschijnsel in het (internationale) IPR – kan de rechter een bepaling van het aangewezen recht buiten toepassing laten als die ‘kennelijk onverenigbaar is met de openbare orde van het land van de rechter’ (artikel 22 voorstel). Tot de openbare orde worden fundamentele rechten zoals de vrijheid van meningsuiting gerekend. In hoeverre de bescherming van intellectuele eigendomsrechten eronder valt is moeilijker te zeggen. Specifieke Nederlandse rechtspraak is daar in ieder geval niet over.

De openbare orde toets die de Hoge Raad aanlegt is dat toepassing van de vreemde norm gezien alle omstandigheden van het geval een onaanvaardbare uitkomst oplevert. In de woorden van AG Strikwerda moet het ‘beroep op de openbare orde een ultimum remedium blijven, gereserveerd voor sprekende gevallen waarin het buitenlandse recht op essentiële punten ver afwijkt van het Nederlandse: de kloof tussen die beide rechtsstelsels moet diep en wijd zijn.’¹⁸ Daarvan zal lijkt me geen sprake zijn als de Nederlandse rechter bijvoorbeeld het auteursrecht van een bij de Berner Conventie en TRIPs aangesloten staat moet toepassen. Doorgaans zal het inzetten van exceptie van de openbare orde evenmin gerechtvaardigd zijn in zaken waar grondrechten aan de orde zijn, als het aangewezen recht dat van een EU-lidstaat is of van een staat die ook partij is bij het EVRM. Dat een ander land bijvoorbeeld artikel 10 of artikel 8 strikter interpreteert dan de Nederlandse rechter pleegt te doen, is op zichzelf genomen onvoldoende grond voor een beroep op de openbare orde exceptie.

¹⁸ Conclusie bij HR 16 december 1983, *NJ* 1985, 311 (*Saudi Independence*).

De vraag is welke maatstaf op Europees niveau gehanteerd zal worden, aangezien nationale opvattingen over de reikwijdte van de openbare orde exceptie nogal uiteen kunnen lopen. Ter illustratie: het Parijse Hof van Beroep oordeelde in de zaak *Bragance/Orban* over een door Amerikaans recht beheerste overdracht/afstand van auteursrechten, dat de onvoorwaardelijke afstand van elk moreel recht in strijd met de Franse openbare orde is.¹⁹ De Nederlandse maatstaf voor het buiten toepassing laten van Amerikaans recht lijkt me strenger dan dat. Waar het leerstuk van de (negatieve) openbare orde fungeert om ongewenst buitenlands recht buiten de deur te houden, dient het leerstuk van de voorrangsregels (*priority rules*, *Eingriffsnormen*, *lois de police* of *lois d'application impérative*) om belangrijke dwingende normen van eigen recht toe te passen op een rechtsverhouding die normaal gesproken door vreemd recht wordt beheerst (artikel 12 voorstel).²⁰ Het gaat daarbij doorgaans om regels van semi-publiekrecht. De Hoge Raad gebruikt als criterium voor doorzetting van Nederlandse rechtsregels dat (1) er een directe en nauwe band moet zijn tussen de zaak en het algemene belang dat de regel dient, en dat (2) dat algemeen belang zwaarder weegt dan het belang om het vreemde recht ongedeeld toe te passen.²¹ Het gaat populair gezegd om super-dwingend recht.

De Europese Commissie haalt in het Rome II -voorstel een omschrijving²² van voorrangsregels aan die het HvJEG gebruikte in een zaak die draaide om de vraag wanneer 'superdwingend' nationaal recht van een lidstaat zich mag doorzetten ten koste van het vrij verkeer van diensten. De vraag is of dergelijke rechtspraak inzake de verhouding nationaal-Europees recht zomaar doorgetrokken kan worden naar conflicten tussen nationale rechtssystemen, die immers hiërarchisch op gelijke hoogte staan.

Rechtspraak inzake voorrangsregels en intellectuele eigendom is mij van Nederlandse rechters niet bekend. Het Franse Cour de Cassation lijkt in de (in)fameuze *Asphalt Jungle* zaak uit 1991 Franse morele rechten als voorrangsregels te hebben toegepast. In die zaak – indertijd in dit blad besproken²³ – beriepen de Amerikaanse erven van de Amerikaanse regisseur Huston zich met succes op morele rechten om uitzending van een ingekleurde versie van de film *Asphalt Jungle* in Frankrijk te voorkomen. De film was gemaakt in de VS, onder de Amerikaanse 'work for hire'-bepaling kwam het auteursrecht toe aan de studio waar Huston in dienst was. Bovendien had Huston bij arbeidsovereenkomst elke andere mogelijke aanspraak op rechten met betrekking tot de film opgegeven. Indertijd kende de Amerikaanse auteurswetgeving nog geen persoonlijkheidsrechten. In Amerika hadden de erven geen kans van slagen om inkleuring en uitzending van Huston's films te voorkomen.

Het Hof van Beroep oordeelde dat hoewel Huston geen originair auteursrechthebbende was, en hij of zijn erven naar Amerikaans recht geen beroep op morele rechten (meer) konden

¹⁹ CA Parijs 1 februari 1989, *RIDA* 1990-142, p. 302.

²⁰ De mogelijkheid dat de rechter voorrangsregels van een derde land toepast (vgl. artikel 7 EEG-Overeenkomsten verdrag) laat ik hier buiten beschouwing.

²¹ HR 13 mei 1966, *NJ* 1967, 3 (*Almati*), HR 23 oktober 1987, *NJ* 1988, 842 (*Sorensen/Aramco*); HR 16 maart 1990, *Ars Aequi* 1990, p. 556 (*Bredius museum*).

²² Wat in het IPR nu doorgaans wordt aangeduid als *voorrangsregels* werd vroeger *openbare orde in positieve zin* genoemd; in de Engelse en Nederlandse tekst van de ontwerpverordening spreekt de Commissie – tamelijk verwarrend – nog van regels van openbare orde. Dat komt waarschijnlijk omdat in landen met een Romaanse traditie het leerstuk van de voorrangsregels de openbare orde in positieve zin nog niet geheel heeft verdrongen.

²³ Cass. 28 mei 1991, *RIDA* 1991, 149 (*Huston/TV5*); J.M.B. Seignette, 'Subjectbepaling in het internationale auteursrecht, een tocht door de jungle van het IPR', *AMI* 1990/9, p. 195-201. Th.M. de Boer, 'Filmauteursrecht en internationaal privaatrecht', *AMI* 1993/1, p. 3-7.

doen, in Frankrijk elke auteur in de zin van scheppend maker – ongeacht land van eerste publicatie – een beroep op morele rechten toekomt. Deze regels zijn namelijk *lois d'application impérative*, aldus het Parijse hof.

Opmerkelijk is dat het hof dus niet het eigen recht toepaste via de *lex protectionis* (bescherming werd immers voor Frankrijk ingeroepen). Naar de regels van het Rome II-voorstel zou Frans recht de vraag beheersen of uitzending van de ingekleurde filmversie strijd met het *droit moral* opleverde, en zo ja, welke rechtsgevolgen daaraan verbonden zijn. Dat laat onverlet dat een ander rechtstelsel de kwestie beheerst wie als rechthebbende is aan te merken. In de Huston-zaak werd blijkbaar aangeknoopt bij Amerikaans recht.

2.2.3 Reikwijdte toepasselijk recht

Ingevolge artikel 11 omvat het op grond van Rome II aangewezen recht de volgende aspecten:

- voorwaarden voor (causaal verband etc.) en omvang van aansprakelijkheid,
- gronden tot uitsluiting van aansprakelijkheid, beperking en verdeling van aansprakelijkheid, aansprakelijkheid voor anderen,
- bestaan en aard van schade die voor vergoeding in aanmerking komt,
- maatregelen die de rechter kan treffen om (verdere) schade te voorkomen of te herstellen (voor zover het procesrecht van het forum daaraan niet in de weg staat),²⁴
- mogelijkheid tot overdracht of overgang van het recht op schadevergoeding,
- mogelijkheid dat anderen dan het slachtoffer aanspraak op schadevergoeding hebben,
- tenietgaan van vorderingen uit onrechtmatige daad (verval, verjaring, etc.).

Uit bovenstaande opsomming mag duidelijk worden dat Rome II niet het recht aanwijst dat de vraag beheerst naar bestaan en omvang van het auteursrecht, noch de vraag wie de auteursrechtelijke bevoegdheden toekomt. Rome II heeft immers betrekking op verbintenisrechtelijke verhoudingen, niet op 'goederenrechtelijke' vragen.

Voor bestaan en omvang van het auteursrecht is het echter problematisch als niet één en hetzelfde rechtstelsel bepaalt of een werk (nog) beschermd is en welke handelingen met betrekking tot dat recht onderworpen zijn aan de toestemming van de rechthebbende (i.e. welke handelingen in beginsel onrechtmatig zijn zonder toestemming).

De beschermingsomvang van het auteursrecht in concreto wordt immers bepaald door een samenspel van factoren:

- de mate van originaliteit van het werk,
- de duur van bescherming,
- de omschrijving van de exclusieve aanspraken (in Nederland in de vorm van een ruim openbaarmakings- en verveelvoudigingsbegrip, maar elders ook wel in de vorm van een catalogus strikt omljnde bevoegdheden), en
- de auteursrechtelijke beperkingen (middels een gesloten systeem of meer open systemen, bijvoorbeeld *fair use*).

²⁴ Voor het auteursrecht worden deze bepalingen in toenemende mate geharmoniseerd, o.m. door Richtlijn 2004/48 betreffende handhaving van intellectuele eigendomsrechten, *PbEG* 2004 L 157 /45.

In theorie is het misschien denkbaar dat het ene rechtsstelsel, bijvoorbeeld het recht van het land van oorsprong van het werk, de vraag beheerst of een werk beschermd is, terwijl een ander rechtsstelsel, bijvoorbeeld het recht van de plaats waar de gebruiker van het werk handelt, bepaalt of de handeling is toegestaan – en dus rechtmatig is – omdat hij valt onder auteursrechtelijke beperkingen. Dit uit elkaar trekken van deelvragen naar bestaan, duur en omvang miskent echter de innerlijke samenhang in elk nationaal auteursrechtelijk systeem. Zo staat anderen het gebruik van een prestatie in beginsel vrij als die prestatie niet voldoet aan de werkcriteriën (bestaan van het recht), of niet langer (duur); beperkingen (de omvang van het recht) komen dan ook niet aan de orde. Is de prestatie wel een werk, dan kan vanwege de geringe oorspronkelijkheid de bescherming dun zijn, dat wil zeggen: daar worden exclusieve bevoegdheden (de omvang van het recht, bijvoorbeeld inzake bewerking) geïnterpreteerd in het licht van de werkeisen (bestaan van recht). Kortom, bestaan en omvang van het recht zijn zo nauw verbonden dat in elk geval deze vragen naar hetzelfde recht beantwoord dienen te worden. Waarom de keuze daarbij wat mij betreft op de *lex protectionis* valt, komt hierna aan de orde.

3 Grondslag voor de *lex protectionis*

Het primaat van de *lex protectionis* wordt wel verdedigd met een beroep op de territorialiteit van intellectuele eigendomsrechten.²⁵ Dat beroep overtuigt niet in zoverre, dat die territorialiteit enkel wordt onderbouwd met het argument van wetgevende soevereiniteit. Dat elk land zijn eigen auteursrecht gestalte geeft, brengt niet noodzakelijkerwijs mee dat de rechter altijd het ‘eigen’ auteursrecht toepast. Het is immers diezelfde wetgevende soevereiniteit die ten grondslag ligt aan de concipiëring van (internationale) verwijzingsregels, die juist voorzien in de erkenning van vreemd recht.

De Europese Commissie stelt in het Rome II-voorstel het ‘territorialiteitsbeginsel’ gelijk aan de *lex protectionis*, waarop de internationale IE-verdragen zoals de Berner Conventie gebaseerd zouden zijn. Wat het auteursrecht betreft, aldus de Commissie, ‘passen de gerechten het recht toe van het land waar de inbreuk is gepleegd. Deze oplossing waarborgt de onafhankelijkheid van de rechten die de rechthebbende in elk land kan doen gelden.’²⁶

3.1 Conflictenrechtelijke betekenis Berner Conventie

De door de Commissie aangehaalde ‘onafhankelijkheid’ van rechten wordt doorgaans gebaseerd op artikel 5(2) BC. Dat artikel luidt: ‘Het genot en de uitoefening van die rechten zijn aan geen enkele formaliteit onderworpen; dat genot en die uitoefening zijn onafhankelijk van het bestaan der bescherming in het land van oorsprong van het werk. Bijgevolg worden, buiten de bepalingen van deze Conventie, de omvang van de bescherming zowel als de rechtsmiddelen, die de auteur worden gewaarborgd ter handhaving van zijn rechten, uitsluitend bepaald door de wetgeving van het land, waar de bescherming wordt ingeroepen.’²⁷ Dit tweede lid van artikel 5 is bij de herziening van de Berner Conventie in 1908 ingevoegd. Het eerste lid bepaalt dat auteurs voor hun (on)gepubliceerde werken in

²⁵ Zo Fromm & Nordemann, *Urheberrecht. Kommentar zum Urheberrechtsgesetz und zum Urheberrechtswahrgemungsgesetz*, Stuttgart: Kohlhammer 1998, §120 bij 1; K. Spoendlin, ‘Der internationale Schutz des Urhebers’, in: *UFITA* 1988, nr. 107, p. 14.

²⁶ Voorstel Rome II-verordening, toelichting op artikel 8.

²⁷ Deze laatste zin is ook overgenomen in het in 1928 opgenomen artikel 6bis BC inzake morele rechten.

Unielidstaten de bescherming toekomt die aan eigen onderdanen is of zal worden toegekend (gelijkstellingsbeginsel of *national treatment*).

Bekijkt men de ontstaansgeschiedenis van artikel 5(2) BC, dan is duidelijk dat de bewoordingen gekozen zijn om het hoofdbeginsel van de Berner Conventie te benadrukken: de nondiscriminatie ofwel gelijkstelling van auteurs/werken die hun oorsprong vinden in een ander BC-land. Deze kunnen wel de in het verdrag opgenomen minimumrechten inroepen, maar dienen verder op gelijke voet behandeld te worden met eigen onderdanen. Eventuele registratie- of andere formaliteitseisen die aan eigen onderdanen opgelegd worden, mogen echter niet worden gesteld met betrekking tot werken of auteurs uit andere BC-landen. Voor reciprociteitseisen is alleen ruimte voor zover de BC dat uitdrukkelijk toelaat.

Eind negentiende eeuw was in het privaatrecht al geaccepteerd dat vreemdelingen in beginsel dezelfde rechtspositie toekwam als eigen onderdanen, bijvoorbeeld wat betreft de mogelijkheid om eigendom te verwerven of te huwen. Op het gebied van het auteursrecht bestond die gelijkheid nog niet, waarschijnlijk omdat het auteursrecht nog sterk in ontwikkeling was, op weg van een (semi)publiekrechtelijk drukkersprivilege naar een bundel privaatrechtelijke exclusieve bevoegdheden. De bilaterale (handels)verdragen die in de decennia voorafgaand aan de totstandkoming van de BC afgesloten werden, bevatten in de regel een gelijkstellingsclausule gecombineerd met reciprociteitsbepalingen. Daarmee werd voorkomen dat door verschillen in nationale wetgeving een auteur uit verdragsland A in verdragsland B meer rechten had dan een auteur uit B in land A. In het kader van de Berner Conventie was uitbanning van reciprociteit het streven vanaf de aanvang, onder gelijktijdige uitbouw van minimumbescherming; dit proces is nog steeds gaande (vgl. TRIPs Agreement, het WIPO auteursrechtverdrag 1996).

In de beginjaren van de Berner Conventie bleven sommige rechters in Engeland en Duitsland nog volgens het oude systeem reciprociteits- of formaliteitseisen stellen, door te kijken in hoeverre een vreemde auteur in het land van oorsprong auteursrecht toekwam of aan registratieverplichtingen was voldaan. Om aan die praktijk een eind te maken is artikel 5(2) in 1908 op verzoek van de Duitse delegatie aangescherpt tot de huidige formulering. Uit de officiële stukken van de (diplomatieke) conferenties in de periode 1884-1908 blijkt niet dat artikel 5(2) als verwijzingsregel bedoeld is.²⁸

Dat de BC geen conflictenrecht bevat mag ook niet verbazen: zowel dit verdrag als latere IE-verdragen staan in het teken van vreemdelingenrecht (gelijkstelling, uitbannen van reciprociteitseisen) en normering van materieel recht. Naar mijn mening is het dan ook een misvatting dat artikel 5(2), of het gelijkstellingsbeginsel in het algemeen, als toepasselijk voorschrijft het recht van de plaats waarvoor bescherming wordt ingeroepen.

Diverse bij de Berner Conventie aangesloten staten hanteren dan ook niet de *lex protectionis* maar de *lex originis* voor sommige auteursrechtelijke kwesties, zoals de vraag aan wie het auteursrecht toekomt, terwijl de inbreukvraag wordt overgelaten aan de *lex loci delicti* of *lex protectionis*.²⁹ De *lex originis* duidt op aanknoping bij het recht van het land van oorsprong

²⁸ Uitgebreider over de totstandkoming en het conflictenrechtelijk gehalte van de Berner Conventie en latere verdragen, Van Eechoud 2003, *a.w.*, p. 47-127.

²⁹ Bijv. Portugal, Roemenië, Griekenland, Koeweit (geen BC-lid). Zie K. Siehr, 'Das Urheberrecht in neueren IPR-Kodifikationen', *UFITA* 1988 bd. 108, p. 17-18; Artikel 67 Griekse Wet betreffende het Auteursrecht, Naburige rechten en Culturele zaken (1993).

van auteur of werk. Dat is niet noodzakelijkerwijs het land van oorsprong in de zin van de Berner Conventie, al wordt het daarmee wel geregeld verward. In de BC dient het begrip ‘land van oorsprong’ enkel om vast te stellen of een auteur de bescherming van het verdrag kan invoeren, en om de reikwijdte te bepalen van de reciprociteitsbepalingen inzake duur en beschermingsregime voor toegepaste kunst. De plaats van eerste publicatie, en voor niet uitgegeven werken de nationaliteit of gewone verblijfplaats van de auteur zijn daarbij bepalende criteria.

In de context van de Satelliet- en Kabelrichtlijn (93/83/EEG, *PbEG* 1993 L248) wordt het ‘land van oorsprong’-beginsel gebruikt om te bewerkstelligen dat toestemming voor uitzending van beschermd werk via satelliet alleen hoeft worden verkregen in het land van waaruit de uitzending plaatsvindt (‘injectieleeër’), en niet ook van de rechthebbenden in alle landen van ontvangst.³⁰ Een nog andere betekenis van het land van oorsprong vindt men in de eerdergenoemde Richtlijn Elektronische handel en de ontwerp-Dienstenrichtlijn, waarbij het duidt op de plaats van vestiging van een dienstverlener.

3.2 Aanknoping bij de functie van het auteursrecht

Dat de Berner Conventie niet verplicht tot de *lex protectionis*, wil natuurlijk niet zeggen dat er geen goede reden is om voor (sommige) auteursrechtkwesies aan te knopen bij het recht van het land waarvoor bescherming wordt ingeroepen.

Hierboven gaf ik in het kader van de reikwijdte van het op de inbreuk toepasselijk recht onder het Rome II-voorstel aan, dat gezien de samenhang tussen de vraag naar bestaan en omvang van het auteursrecht, het mijn voorkeur heeft om in ieder geval de vraag of een handeling inbreuk maakt aan hetzelfde recht te onderwerpen als de vraag of een werk überhaupt (nog) beschermd is en welke exclusieve rechten die bescherming uitmaken. Dat recht zou in theorie kunnen zijn het recht van het land waar de auteur zijn gewone verblijfplaats heeft, of waarvan de auteur onderdaan is, of het recht van het land waar het werk is gemaakt, of het recht van het land waar de vermeende inbreukmaker handelt of woont, of het door rechthebbende en gebruiker gekozen recht.

De beste kandidaat is mijns inziens echter het recht van het land waarvoor bescherming wordt ingeroepen, gezien a) de functie van het auteursrecht, in combinatie met b) de massaliteit en frequentie waarmee informatie grenzen over gaat.

3.2.1 Lex protectionis en functie van het auteursrecht

Het is onomstreden dat het auteursrecht geënt is op overwegingen van zowel billijkheid en utiliteit. In het ene nationale systeem ligt de nadruk sterker op de functie van het auteursrecht als instrument ter bevordering van de informatieproductie en -distributie. In het andere systeem speelt de idee dat de maker gerechtvaardigde aanspraken heeft op de vruchten van zijn werk een grote rol. Zoals bekend nemen de verschillen tussen nationale stelsels geleidelijk af.³¹ In de afgelopen decennia heeft, zeker waar het uitbreiding van de

³⁰ In de praktijk wordt er nog steeds per (nationaal) territoir onderhandeld over uitzendrechten. Zie Verslag van 26 juli 2002 van de Europese Commissie inz. toepassing van de richtlijn van de Raad over de satellietomroep en de kabeldistributie, COM (2002) 430 def.

³¹ Zie m.n. A. Strowel, *Droit d'auteur et copyright. Divergences et convergences*, Brussel: Bruylant 1993; T. Dreier, ‘Balancing Proprietary and Public Domain Interests: Inside or Outside of Proprietary Rights?’, in:

beschermingsomvang van het auteursrecht en naburige rechten in EU-verband betreft, het utiliteitsargument een grote rol gespeeld; men leze er de overwegingen van recente richtlijnen maar op na.

Elk land definieert het publieke domein door te bepalen welke prestaties er voor hoe lang en in welke mate buiten vallen. Dat is het resultaat van een belangenafweging tussen de bescherming van economische en morele belangen van de auteur (billijkheid) en het algemeen belang in een optimale productie en distributie van informatie (utiliteit). Die belangenafweging brengt mee, in de woorden van Austin, dat ‘each society with a copyright law system is required to struggle constantly with the issue of how copyright law can continue to serve the public good.’³² Mijns inziens brengt het in stand houden van die lokale balans mee dat de lokale wet de vraag naar de rechtmatigheid van gebruik moet beantwoorden. Die lokale wet is die van de plaats waar het werk wordt gebruikt, of preciezer: het recht van de plaats waarvoor de rechthebbende zich op zijn exclusieve rechten beroept.

3.2.2 Massaliteit grensoverschrijdende informatiestromen

Normaal gesproken komt de lokale balans natuurlijk niet in gevaar als zo nu en dan vreemd auteursrecht zou worden toegepast. In dat opzicht is het geen probleem als aangeknoopt zou worden bij het recht van de verblijf- of vestigingsplaats van de rechthebbende. Een dergelijke oplossing is denkbaar op grond van de billijkheidsfunctie van het auteursrecht (belonen van de auteur, beschermen van de band tussen maker en werk).

Paradoxaal genoeg noopt juist de toegenomen internationalisering van zowel de productie als het gebruik van werken tot het primaat van het lokale recht. Aanknoping bij een ander recht is in het satelliet- en internettijdperk geen wenselijke optie. Omdat er in veel landen op grote schaal buitenlands werk gebruikt wordt – denk aan televisieprogramma’s, muziek, fotografie, film, videoclips, software, databanken, wetenschappelijke literatuur – zou bij aanknoping bij het recht van de auteur (of bij land van herkomst van het werk) de lokale balans niet meer te handhaven zijn. De toepassing van vreemd recht zou niet in incidentele gevallen plaatsvinden, maar vaak en voortdurend.

Hetzelfde geldt – zij het in mindere mate – als men zou aanknopen bij het recht van het land waar de beroepsmatige of privé-gebruiker gevestigd is. De gebruikshandeling met betrekking tot een werk is tegenwoordig veel vaker nog dan voorheen in meerdere landen te lokaliseren: door een werk uit te zenden per satelliet, of beschikbaar te maken op internet, of middels andere telecommunicatietechniek.

Als de conclusie moet zijn dat juist in het tijdperk van internet, de *lex protectionis* een voor de hand liggende aanknopingsregel is, wat is dan nog het bezwaar tegen het voorstel van de Commissie om die regel alle aspecten van inbreuk te laten beheersen? Juist het kenmerk dat de moderne internationale distributie van informatie met zich mee brengt: dat distributie in tientallen zonet honderden landen tegelijk plaatsvindt, wat in theorie noopt tot toepassing van evenzovele wetten op dezelfde casus. Ook hier valt nog wel de nodige conflictenrechtelijke vereenvoudiging te bereiken, onder meer met behulp van de ‘gewone’ conflictregels voor onrechtmatige daad.

Dreyfuss e.a. (eds.), *Expanding the Boundaries of Intellectual Property. Innovation Policy for the Knowledge Society*, Oxford: Oxford University Press 2001, p. 296-316.

³² G. Austin, ‘Domestic Laws and Foreign Rights: Choice of Law in Transnational Copyright Infringement Litigation’, *Columbia VLA J. of Law & the Arts* [23] 1999-1 (winter), p. 1-48.

4 Oplossingen voor internet-inbreuk

Vooropgesteld moet worden dat in heel veel gevallen van (beweerdelijke) auteursrechtinbreuk, de *lex protectionis* een eenvoudige en voor de hand liggende oplossing is. Vaak staan partijen en/of rechter er niet eens bij stil dat de internationale aspecten van een zaak, bijvoorbeeld de herkomst van het werk, of de buitenlandse nationaliteit of woonplaats van partijen, eigenlijk nopen tot een internationaal-privaatrechtelijke analyse.³³ Of het nu gaat om het gebruik zonder toestemming van materiaal in een onderwijsuitgave, de mislukte reparatie van een kunstwerk, het ongeautoriseerd gebruik van foto's voor een reclameposter: zolang het gebruik *binnen* de landsgrenzen blijft, wordt Nederlands recht toegepast op de vraag of sprake is van inbreuk (en bij wijze van voorvraag dus ook of er auteursrecht rust op het werk).

Het maakt in dit opzicht overigens niet uit of men de *lex loci delicti* toepast (plaats van handelen) of de *lex protectionis*, aangezien ze in eenvoudige gevallen beide tot hetzelfde resultaat leiden. In de praktijk zal de auteursrechthebbende zich beroepen op zijn auteursrecht voor de plaats waar de dader zijn werk zonder toestemming gebruikt. In de rechtspraak en literatuur worden *lex loci delicti* en *lex protectionis* dan ook nogal eens door elkaar gehaald.³⁴ Het verschil tussen beide is zoals gezegd gelegen in het feit dat de *lex loci delicti* normaliter alleen betrekking heeft op verbintenrechtelijke aspecten (is er sprake van onrechtmatig handelen en welke gevolgen heeft dat), terwijl de *lex protectionis* zich ook uitstrekt tot de goederenrechtelijke aspecten verbonden aan de inbreukvraag (is er auteursrecht? zo ja, wat omvat dat?).

4.1 Tekortkomingen in de WCOD

Heeft de rechter een geval met internationale aspecten voor zich, dan dient deze onder de Wet Conflictenrecht onrechtmatige daad na te gaan of partijen een rechtskeuze hebben gedaan (artikel 6). Is dat niet zo, dan moet worden bekeken of dader en benadeelde ten tijde van de vermeende inbreuk een gemeenschappelijke verblijfplaats hadden, in welk geval het recht van die plaats toepasselijk is op zowel de vraag naar het bestaan van inbreuk als de rechtsgevolgen ervan (artikel 3(3)). Althans, zo is het nu in Nederland nog geregeld.

Mijn pleidooi voor het onderwerpen van de vraag naar bestaan en omvang van en inbreuk op hetzelfde recht, brengt mee dat ik geen voorstander ben van onverkorte toepassing van de WCOD-regels van de artikelen 6 en 3(3) op auteursrechtinbreukzaken. Die kunnen er namelijk toe leiden dat de goederenrechtelijke aspecten (is er auteursrecht? voor wie?) naar Nederlands recht worden beoordeeld – als de zaak gaat over gebruik van het werk hier te lande – terwijl de vraag of er inbreuk is en wat de gevolgen daarvan zijn, beheerst kan worden door een ander rechtstelsel. Een dergelijke casus doet zich voor als bijvoorbeeld een in België woonachtige auteur zich verzet tegen het op de Nederlandse markt brengen van zijn roman door een Vlaamse uitgever; of als twee Amerikaanse software bedrijven elkaar over en weer beschuldigen van auteursrechtinbreuk met betrekking tot in Nederland gedistribueerde browsers. In het eerste geval beheerst Belgisch recht de onrechtmatigheidsvraag, in het tweede Amerikaans.

³³ In het kader van mijn proefschrift heb ik vrijwel alle Nederlandse gepubliceerde auteursrechtspraak uit de periode 1985-2002 onderzocht op internationale elementen; in weinig zaken komt men expliciete IPR-overwegingen tegen.

³⁴ Zie Van Eechoud, *a.w.*, p. 106-110.

Op zichzelf genomen heb ik er geen bezwaar tegen als de vraag naar de *gevolgen* van de inbreuk (voor welk type schade bestaat aansprakelijkheid, welke manieren van genoegdoening zijn mogelijk, is de vordering overdraagbaar, etc.) niet door de *lex protectionis* wordt beheerst, maar door de ‘gewone’ conflictregels. Sterker nog, dat biedt de mogelijkheid om bij inbreuk op internet en andere ingewikkelde gevallen waarbij veel rechtsstelsels betrokken zijn, de oplossing van de zaak te vereenvoudigen. Als partijen een rechtskeuze kunnen doen, of als het recht van hun gemeenschappelijke woonplaats van toepassing is op de rechtsgevolgen van inbreuk, hoeft de vraag naar de rechtsgevolgen tenminste niet óók beantwoord te worden naar een veelheid van rechtsstelsels.

Een door partijen te maken rechtskeuze zal in de praktijk niet vaak voorkomen als die keuze niet vooraf mogelijk is, maar alleen ná de vermeende inbreuk, zoals de Commissie in het Rome II-ontwerp voorstelt. Het voordeel van een keuze vooraf is de grotere rechtszekerheid in de vorm van voorspelbaarheid van het toepasselijk recht, omdat die keuze in bijvoorbeeld leveringsvoorwaarden of in licentieovereenkomsten zelf al kan worden gemaakt (en aan kan sluiten bij het op de overeenkomst toepasselijke recht). Een mogelijk nadeel van de keuze vooraf is weer dat de rechthebbenden, zoals platenmaatschappijen, softwarebedrijven e.d., in de praktijk eenzijdig de keuze zullen bepalen, die mogelijk in het nadeel is van de licentienemer/eindgebruiker of licentiegever/auteur.³⁵

Leggen we het Commissievoorstel en de WCOD naast elkaar, dan bepleit ik voor auteursrechtinbreuken een hybride oplossing. Of het werk in kwestie beschermd is, en wat de omvang van die bescherming is (en daarmee of sprake is van inbreuk) wordt onderworpen aan de *lex protectionis* (vgl. artikel 8 Rome II voorstel). Voor de rechtsgevolgen van inbreuk geldt dat partijen de ruime rechtskeuze krijgen uit de WCOD. Bij gebreke aan rechtskeuze is de gezamenlijke gewone verblijfplaats bepalende aanknopingsfactor. Er resteren dan nog twee problemen: het bepalen van de *locus delicti*, en het beperken van het aantal gelijktijdig toepasselijke rechtsstelsels.

4.2 Bepaling van de *locus delicti*

Het eerste probleem is welk recht bepaalt wat de rechtsgevolgen zijn van inbreuk bij gebreke aan rechtskeuze of gemeenschappelijke woonplaats. Volgens zowel WCOD als Commissievoorstel is de plaats van handelen in eerste instantie bepalend. Die zal in de praktijk samenvallen met de plaats waarvoor bescherming wordt ingeroepen, zolang er geen meervoudige locus is.

Gaat het echter om handelingen die in meerdere landen schadelijk effect kunnen hebben, zoals de distributie vanuit Frankrijk naar andere Europese landen van een ongeautoriseerde uitgave, of het op een website plaatsen van materiaal, of het uitzenden van een televisieprogramma via satelliet, dan is volgens WCOD en Commissievoorstel het recht van de plaats waar schade zich manifesteert van toepassing. De vraag is wanneer plaats van feitelijk handelen en schade uit elkaar lopen, en waar die plaats van schade is. De inbreuk op het auteursrecht is een aantasting van vermogensrechten en/of persoonlijkheidsrechten van de auteur. Is daarmee de gewone verblijfplaats of woonplaats van de rechthebbende de plaats waar de schade zich manifesteert? Of is bepalend de plaats van de markt waarop de inbreuk negatief gevolg heeft voor de exploitatierechten? En gaat het dan bij morele rechten om de plaats waar de reputatie of (on)kenbaarheid van de auteur als maker van het werk wordt

³⁵ Een beperking van de rechtskeuze ter bescherming van de eindgebruiker is natuurlijk denkbaar, vgl. artikel 5(2) EVO inzake rechtskeuze en consumentenovereenkomst.

aangetast, i.e. waar het publiek zich bevindt? Deze laatste twee interpretaties liggen het meest voor de hand, afgaand op de jurisprudentie van het Hof van Justitie EG over de uitleg van het begrip ‘plaats waar het schadebrengende feit zich heeft voorgedaan’ in de zin van artikel 5(3) EEX.³⁶

In de *Shevill*-zaak³⁷ bepaalde de Europese rechter met betrekking tot een beledigende publicatie in een krant met (beperkte) internationale distributie, dat de plaats van handelen is waar de uitgever de publicatie in het verkeer brengt (AG: drukt); doorgaans zal die samenvallen met de plaats van vestiging van de uitgever.³⁸ De plaats waar de schade optreedt is elk land waar de publicatie verkrijgbaar is, mits de beledigde persoon daar bekend is. De woonplaats van de gelaedeerde is dus op zichzelf genomen geen relevante plaats. In het verlengde van de *Shevill*-uitspraak kan voor intellectuele eigendomszaken verdedigd worden dat de plaats van handeling is: de plaats waar verveelvoudigingen gemaakt worden, of de plaats van waaruit een werk ter beschikking wordt gesteld aan het publiek (‘zendland’). Het moet daarbij mijns inziens meer om de organisatorische kant gaan, dus waar het bedrijf of de persoon in kwestie de betwiste activiteiten initieert en aanstuurt, waar het zijn werkelijke zetel heeft.³⁹ De technische kant, bijvoorbeeld de locatie van de server waarop een webpagina wordt gehost, is voor de bepaling van de plaats van zending minder geschikt, omdat dergelijke plaatsen vrij ‘toevallig’ kunnen zijn, dat wil zeggen: duiden niet op een werkelijke band met een bepaald territorium.

De plaats waar de schade inwerkt is onder meer elke plaats waar een fysiek exemplaar van een inbreukmakende publicatie verkrijgbaar is of te raadplegen/ontvangen is (‘ontvangstland’). Voor morele rechten die beogen de reputatie van de auteur te beschermen, zou in het verlengde van *Shevill* gelden dat de auteur in het land van ontvangst wel bekend moet zijn. Géén plaats waar schade inwerkt is op zichzelf genomen de vestigingsplaats van de auteursrechthebbende, of een andere plaats waar het vermogen van de rechthebbende gelokaliseerd kan worden.⁴⁰

Bij een op *Shevill* gebaseerde interpretatie van de meervoudige *locus delicti*, zal in de praktijk het verwijzingsresultaat vaak samenvallen met dat van de *lex protectionis*, maar niet altijd. Wat bij toepassing van de *lex loci*-regel namelijk in gedachten gehouden moet worden, is dat bij rechtsmachtvraagstukken het *Handlungs-* en *Erfolgsort* een andere functie hebben dan bij conflictenrechtelijke vraagstukken. De interpretatie die het Europese Hof geeft van de plaats

³⁶ Daarbij moet wel bedacht worden dat het HvJEG het onderscheid tussen plaats van handelen en plaats van schade heeft uitgewerkt in het licht van de hoofdregel van het EEX: dat de rechter van de woonplaats van de gedaagde bevoegd is (artikel 2 EEX). Als op grond van de speciale regel van artikel 5(3) EEX enkel de plaats van handelen relevant wordt geacht in geval van een meervoudige locus, heeft artikel 5(3) nauwelijks zelfstandige betekenis ten opzichte van de hoofdregel van artikel 2, aangezien de dader doorgaans zal handelen in zijn woonplaats.

³⁷ HvJEG 7 maart 1995, zaak C-68/93, *Jur. I-415 (Shevill e.a./Presse Alliance)*.

³⁸ EEX en Jurisdictieverordening geven geen sluitende definitie van woonplaats (zie Jenard report, *PbEG* 1979 C59, p. 15-17). De rechter stelt die vast op grond van het interne recht (artikel 52 EEX / 59 JVo). Ingevolge artikel 52-53 EEX j^o artikel 1:10 lid 2 BW is de woonplaats van een rechtspersoon daar waar deze statutair gevestigd is. Dat hoeft dus geenszins de plaats van handelen te zijn in de zin van artikel 5(3) EEX. Artikel 60 Jurisdictieverordening bepaalt dat ofwel statutaire zetel, hoofdvestiging of hoofdbestuur criteria kunnen zijn voor het bepalen van de woonplaats van de rechtspersoon.

³⁹ Vgl. J. Ginsburg, ‘The private international law of copyright’, *Receuil des Cours* 1998 nr. 273, p. 329; F. Dessemontet, ‘Internet, la propriété intellectuelle et le droit applicable’, in: K. Boele-Woelki & C. Kessedjian, *Internet. Which Court Decides? Which Law Applies?* Den Haag: Kluwer Law International 1998, p. 54-55.

⁴⁰ Vgl. HvJEG 10 juni 2004 (1), C-168/02, (*Kronhofer*).

waar de onrechtmatige daad plaatsvindt in de zin van het EEX is gericht op het *verdelen* van rechtsmacht tussen betrokken rechtsstelsels. Zowel de rechter van de plaats van handeling als die van plaats van gevolg is bevoegd. Gaat het om het vaststellen van het toepasselijk recht, dan draait het erom (liefst) één toepasselijk recht te *kieszen*. Bij uiteenlopende handeling- en gevolgplaatsen, kiest zowel de Nederlandse als Europese wetgever ervoor om uitsluitend aan te knopen bij het recht van de plaats(en) van schade.

Dat kan twee dingen betekenen. Een: handelingen in het zendland blijven geheel buiten schot, als het zendland niet tegelijkertijd ook ontvangstland is. Dat is een ongewenste situatie. Twee: het recht van het land van ontvangst bepaalt ook of de handelingen verricht in het zendland toegestaan zijn. Dat verdraagt zich weer moeilijk met het territoriale karakter van het intellectuele eigendomsrecht. Wat dat betreft kunnen inbreuken op intellectuele eigendomsrechten beter niet uit elkaar getrokken worden in handeling en gevolg. Beter ware het voor elk land afzonderlijk te beschouwen of sprake is van een handeling (kopiëren, bewerken, distribueren, etc.) die op zichzelf genomen inbreukmakend is. Er zijn dan meervoudige *Handlungsorte*, en dus meerdere toepasselijke rechtsstelsels op de onderscheiden handelingen. Het is daarbij niet noodzakelijk dat de inbreukmakende handeling geheel plaatsvindt binnen het territoire van de staat wiens recht toepasselijk is, zolang dat maar wel geldt voor de essentiële elementen.

Deze ‘meervoudige *Handlungsorte*’ benadering leidt ertoe dat *lex loci delicti en lex protectionis* hetzelfde resultaat opleveren. Bij de *lex protectionis* bepaalt de rechthebbende het toepasselijk recht, door te kiezen voor welk land hij bescherming inroept. Dat zal altijd een land zijn waar auteursrechtelijk relevante handelingen worden verricht (i.e. een plaats van inbreuk), anders ontbreekt immers het belang bij de vordering.

4.3 Criterium van effectieve betrokkenheid

Het probleem met *locus*-bepaling à la *Shevill* is dat zeker bij online distributie een groot aantal rechtsstelsels gelijktijdig toegepast moet worden op delen van de zaak; er is sprake van een wat men in het internationale jurisdictierecht noemt ‘mozaïekbenadering’. Dat probleem speelt natuurlijk in meerdere of mindere mate bij elke verwijzingsregel die niet één rechtsstelsel als nauwst verbonden aanwijst. Wat dat betreft is het probleem hetzelfde, of men nu de voorkeur geeft aan *lex loci delicti* of de *lex protectionis*.

Die gelijktijdige toepassing van diverse rechtsstelsels heeft niet alleen proceseconomische nadelen. Voor met name gebruikers leidt het ook tot grote rechtsonzekerheid, omdat niet goed voorzienbaar is aan welke normen zij zich dienen te houden. Wil de gebruiker van een werk het veilig spelen, dan zal hij activiteiten per land van ontvangst moeten differentiëren met behulp van technische middelen, bijvoorbeeld IP-mapping technieken bij internet, of aanpassing van *footprints* bij satellietverkeer. Aangezien dat uit technisch of bedrijfseconomisch oogpunt vaak niet mogelijk is, zal de gebruiker die geen risico wil lopen moeten handelen in overeenstemming met de strengste aansprakelijkheidsnormen en auteursrechtelijke normen ter wereld, gesteld al dat te bepalen is welk(e) nationale rechtsstelsels als zodanig hebben te gelden.

Het gevaar bestaat dat als de gebruiker zich al niet vrijwillig conformeert aan de strengste norm, de rechter die wel zal toepassen, eerder dan dat hij verboden formuleert die aansluiten

bij de eisen van elk nationaal auteursrecht afzonderlijk.⁴¹ Een dergelijk *chilling effect* van de strengste normen kan een negatieve invloed hebben op het lokale publieke domein. Het stemt ook niet overeen met de geest van het verdragenrecht op het gebied van het auteursrecht: dat is immers gebaseerd op consensus over minimumnormen, niet over maxima.

Indachtig het uitgangspunt dat – partijautonomie daargelaten – het door de conflictregel aan te wijzen recht een (nauwe) band met de inbreukzaak behoort te hebben, kan het aantal toepasselijke rechtsstelsels beperkt worden tot die waarbij sprake is van een effectieve band met de vermeende inbreuk. Uit de discussie over de tijdelijke reproductie van een werk ten behoeve van het transport in een telecommunicatienetwerk kennen we al het idee dat niet elke kopie geacht wordt auteursrechtelijk relevant te zijn. Naar analogie daarvan kan men zeggen dat niet elke plaats van ontvangst even relevant is uit het oogpunt van het toe te passen recht. Welke criteria zijn bruikbaar om te onderscheiden tussen landen met een effectieve band met de zaak, en landen zonder? In plaats van de (theoretische) mogelijkheid van ontvangst te nemen, zou men kunnen kijken naar het daadwerkelijk gebruik van het werk (aantal downloads bijvoorbeeld). Een makkelijker alternatief is om rekening te houden met de vraag op welk publiek de gebruiker van het werk zich richt. Wat is, naar geobjectiveerde maatstaven, de locatie van het potentiële publiek? Daarbij zijn factoren relevant zoals de gebruikte taal, de aard van het werk (lokale telefoongids vs. Amerikaanse popmuziek), informatie over bestel- en leveringsvoorwaarden, en het gebruik van voorwaardelijke toegangsmechanismen zoals passwords, encryptie, verklaringen over woonplaats of IP-mapping. Op grond van dergelijke factoren kan in veel gevallen het aantal betrokken rechtsstelsels aanzienlijk teruggebracht worden.

5 Conclusies

Naar aanleiding van het voorstel voor de Rome II-verordening inzake het toepasselijk recht bij onrechtmatige daad, is in het voorgaande bekeken hoe dat voorstel uitwerkt voor auteursrechtinbreuken, en in welk opzicht het huidige Nederlandse conflictenrecht de voorkeur verdient.

Daarbij is dieper ingegaan op twee problemen, die vooral pregnant zijn geworden in het internettijdperk. Ten eerste, het belang om de (goederenrechtelijke) vraag naar bestaan en omvang van het auteursrecht te onderwerpen aan hetzelfde rechtsstelsel dat de vraag beheerst of sprake is van inbreuk. Paradoxaal genoeg is de conclusie dat de toenemende internationalisering van de productie en het gebruik van informatie, noopt tot toepassing van de lokale wet, preciezer: de *lex protectionis*, ofwel het recht van het land waarvoor bescherming wordt ingeroepen. Alleen zo kan het belang worden gewaarborgd dat elke maatschappij heeft bij handhaving van de eigen gevonden balans tussen exclusieve rechten en publiek domein.

Omdat het publieke belang veel minder speelt waar het de rechtsgevolgen van inbreuk betreft, stel ik voor om daar de gewone regels voor onrechtmatige daad te volgen. In tegenstelling tot wat de Europese Commissie voorstelt, en in overeenstemming met de Nederlandse Wet Conflictenrecht onrechtmatige daad, zouden rechthebbende en (vermeend) inbreukmaker het recht moeten kunnen kiezen dat de (rechts)gevolgen van inbreuk beheerst. Bij gebreke aan

⁴¹ In die zin voor persoonlijkheidsrechten: M. von Hinden, *Persönlichkeitsverletzungen im Internet. Das anwendbare Recht*. Tübingen: Mohr Siebeck 1999, p. 165.

een keuze zou het recht van de gemeenschappelijke gewone verblijfplaats bepalend dienen te zijn.

Het tweede probleem dat nadere aandacht vraagt is dat, of men nu uitgaat van de *lex protectionis* of de *lex loci delicti*, er bij publicatie op internet een groot aantal plaatsen van inbreuk is, en bijgevolg een groot aantal tegelijkertijd toepasselijke wetten. Het aantal in aanmerking komende rechtsstelsels zou kunnen worden beperkt tot diegene met een effectieve band met de zaak, dat wil zeggen: tot die landen waar het publiek zich bevindt waarop de gebruiker van een werk zich richt.

Samenvattend kan gesteld worden dat de ontwerpverordening waar het auteursrechtinbreuken betreft geen verbetering brengt. Het primaat van de *lex protectionis* voldoet niet voor inbreuken op internet, en zal wellicht de zoektocht naar bruikbare oplossingen in rechtspraak en doctrine remmen, of juist leiden tot een creatieve interpretatie van Rome II. Dat komt de rechtszekerheid voor gebruikers en rechthebbenden niet ten goede; en die rechtszekerheid is precies het belangrijkste dat men met invoering van uniforme conflictregels hoopt te bevorderen.

* Mr. M.M.M. van Eechoud is onderzoeker aan het IViR (Instituut voor Informatierecht, UvA).